

Марланбоз

Өмір
КӘРІПҰЛЫ

ЫРСЫ КІСІ

(Әгімелер)

Ала әпелімде оған жат кәрініп кетті. Баяғы кәндерде шағарды жаяу кезе беретін-ді. Бұл кәрмеген отыз жылда азақты бұрынғы астанасы аңатын кәжайып алған екен. Жаа ағимараттар озығалымен кәз тартады. Бой кәтерген кәп аабатты әйлерде есеп жоғ. Шағардын суыксыған кейпінен томсарыс байаған кәрі шәге кәрсінді. Әпелімде оны сағыныш буды. Болмашыа кідие алатын әдетпен баласыны жетегіне илікпей әиыс тарта берген.

— Кей, бері жәр.

— Мына тәста емес пе әлгі біз баратын кәсе?

— Одан кәшіп кеткен, әке!

— Жарайды, сені айтғаны болсын.

Ондағы шаруаны тиянаған со, әке мен бала тағы бір тәса бағыт алды.

— Мәшинеге мінбейміз бе? - деді әкесі баласына жаутағи арап. - Белім тәтасып жәргізбей келеді.

— Шыдағыз! - деді баласы. - Кептелістен мәшине бес баса алмай тәраған жоғ па.

— Онда ол темірі тәскірді несіне жәргізесі?

— Жаяу алып не бітіремін, әке!

— Ә, солай екен ой, - деді әария тәтасқан бой-басын зорға билеп. - Енді әайда барамыз?

— Дәріханаа! - деді баласы наразы пішінде. - Әант әлшегішім істемей әалды деп тәнімен кәіреніп шықан жоғсы ба.

— Немене, ағшасын ауыраймысы?

— Ә не сәйтеді! - Баласы шырт етті. - Бұл кісіге жау әиын. Тым әиығана берме, әке! Мені оғытып жеткізгені шамалы.

— Әзінен кәр! - деді әария сәл әолайсызданып. - Жетекке кәнді бе, сен ит! Әскерден тәп-тәуір шенмен оралып еді. Мелицияа тәра әой дегенімде, безе аашған әзі емес пе. Ендігі полковник дәрежесінде жәретін еді.

- Оны мойындаймын, - деді елуді еәсерген саа жігіт. - Жетегіме кәнбеді дегені, жалған жала, әке! Арағишіп шатылып жәрген кенже балады тыйып ал алдымен! Әзізді де тәртпке келтірііз. Келіндерін зар жылайды, атаа жағпай-ағ әойды деп.

— Солай ма еді! - деді әария оғыс тіксініп. - Әауіптенбе, бәнда байлап әойсағ әалмаймын. Сені жетегіе кәнетін жайым жоғ. Келін екеуі әкі жактап ит жыныма тиіп бітті. Тамағишкенімді де сәлекет кәріп.... обырланба деп, жатар орында тамағы тоя ішуге болмайды деп... кәрінген жерге

ткіргіштей берме деп... шарапқа жуымамыз деп... жастар кәретін киноға жіір болмаңыз деп... намаз оқы деп... қлдің қалдығы сүйексі! Тоқандап намаз оқыған маған жараспайды. Топпазыпта алған жалғыз кәмә неспін.

— Райдан айтқаның жәң, қе!

— айтпасам ше?

— ығырлытан тапқан пайдамыз шамалы, - деді баласы орындыға жайғасқан қесінен жәзін сырттата беріп. - Жекешелену науанында зіебек еткен қырылыс мекемесінен сының кірпіш те алмай... Оның дрыс болмады, қе! Жылжымайтын мәліктен арпып алғаныңызда, ендігі шалып отыратын едііз. Бас қырылысшы болдымыз емес пе?

— Оттама, сен! — ария тәс алтасынан іі тоза бастаған партбилетін олына алды. - Партбилетім бойымда жүргенде сәанақыған маған асиет емес. Ортақ меншіктен оқамдалған халық дүлетін жырмалағанша тек жүргенді дрыс кәрдім. Партия атарына қткенде ызыл билетті олыма стап трып ант еткемін. Анттан жағылсам мені Коммунистік партияның киесі қратын еді. Сексен асқанша аман жүргенім, марксизм, ленинизмнің уаты. Мен табынатын тәір солар.

— ақдайды айтесін, қе?

— -і-, кім біліпті!? — Шал баласынан арадай ытады. - Намаз оқып жүрсің ой, білсең айта ойшы. ақдай айда зі?

— ақдай қркімнің жүрегінде, қе!

Шал тоқталып алды. Осы мына ортаншы баласын қырылысқа икемдеген зі еді. аскер атарында жүргенде, қырылыста істеп елге шықдалып оралған баласы бәгінде кәттай алаушы. аланын шет жағынан алың ааш ортасынан ойып трып бес бәлмелі қй салып алған. Екі-ш кәшігі жетіліп ақты. қкесіне болысып қырылыста істейді екен. Елуден енді ана асқан баласының жайнамазға жығылғаны шалға сәлекет кәрінеді.

— Жәмейміз бе, қе!

— а айда? — деді шал қиі танып. - Мені сәйрелей бергенше, қзін барып алып келмеймісің.

— Сізге адам жаға ма? - деді баласы қкесіне кекірейе арап. - Дрыстауын алмапсың деп пәле салып жүрерсін. Дінсіз адам міншіл келеді. ақдайдан біліп, бәйырғаны осы дейтін сіз бе едііз!?

— Онда зің барып алып келе ой. Мен сен келгенше, қне бір бәпеттен шай-пай іше трайын. Баяғы кәндерде талай-талай аяқ суытып, кәпіршіген сырасын жүтушы едім. Сол есіме тәсіп тәр.

- Бірдең ешіп ойып... келініңнен, немерелеріңнен қятқа алып жүрме, қе!

- ызыл-пызылда тәрған не бар? Одан алған соң, қмыр-тіршілікте неңдей мағына алады? Шешең кеткелі ш жылдан асты, тіземді жылытатын біреуді ықайлайтын сенін тәрің мынау. Елдің сендей баласы қкелерін саунаға апарып, арға-басын жүмсағалағанға сипалатады. Сен болсаң міне... тергеушідей срақты астына алып... Ел дүлетін жырмалап ызыл аяқ кәмісті ойың-қоныштарына тықпалғандар да жер басып жүр ой.

— Солардың дені коммунистер, қе.

— Олар шетінен екі жүзді жалған коммунистер! - деді шал мәртын опыстып. - Ақшаға партбилетін сатып жіберген.

— ақдайды мытқан сіз де жүрсіз ой жер басып...

Баласына ежірейе тесілген қиі ар шал: «Мен сол кәмәнес алпымда кетем!» — деді олы-басының дірілін зорға тежеп. - ақдайды бір алдап, қкіметті екі алдап, халыққа мәңгіім софияна кәрінген жалған діндарлардың атарында жүргенше осы бетімде кетейін.

Шауған ария аелімде жайсызданды. Орындытан ауып бара жатқан қкесін баласы сәйемелдей берген.

АРА ЖАЯУ

Есіркепте ашаннан желігіс жок. Сол детіне баған ол сауда-саттық алға шығып, базарлық экономика беле алған арбаласқа еліге оймады. Теміржол саласында бір мекемеден табан аудармай келе жатқан ол жұмысқа бір ізбен барып, бір ізбен айтады. Содан да болар, желдіаяғы ішін бермей жылтырап тұрады. Кіші баласы туған жылы тақымына басқан еді. Кенжебайы осы биыл мектеп бітірді. Ескіріп тоза бастаған желдіаяғын жанасымен ауыстыруға ыңғайлы жоқ. Бірі ескі мінгішін ырым кәріп, одан тақымын ажыратуды кош кәрімейді. Желдіаяғы сыр бергенде епсекті қолы тіке ойнап кетеді. Алауланған тұсқа сәйкесін сауатты саусақтары темір ұыскаштан бір де кем емес. Көресінде алып кеткен ескі-құсқы бөлшектерді кәдеге жаратып, кәне мінгішін жылтыратып қояды. Көресінді тұртпектейтін қасақтың ілік ұылған кәрші-қала Есіркепті «дүние оңыз» деп ілмелейтін еді.

Желдіаяғының қоржындығында ең ұрығанда, бөлек-сала бірдеңе келе жатады. Жолда тұсіп қалған тағтай, иі болмаса, ірі кәмір тұйыршігі болсын іліп кетеді. Шахтада кеудесін тасқа жегізіп алған кәксау кәкесі кәп жұрмеген. Бір сәзі іңілағында қалған еді. «Керек тастың ауырлығы жоқ», — деп айта тұсетін-ді.

Жетімдікке шешесінің дімкестігі қабаттасқан Есіркеп еңбекке жастай араласқан еді. Бізінің сауаты аз болғанына қарамастан жалғыз қарындасын оқытты. Дімкес анасын жыл сайын курортқа жіберіп тұратын. Кедей қолды біреудің ұызына қйленген еді, тұрт-бес кәшігі бар. Балаларын жеткізудің қамындағы бәған «кедейдің кер келетіні несі» деген қажу сәз ілескен емес. Желдіаяғымен желіп жұріп жиыстырған оны-мәны зат есігінің алдында қйіліп жатады. Осы тырбанысымен жұріп-аң басына қй кәтеріп алды, монша да тұрұызған. Сәйтіп жұргенде, жекешелену науғаны басталып кетті. Иесіздікке қшыраған нәрсесі - қара жылпыңдардың иелігіне кәшіп жатты. Жиырма мың тұрұыны бар кент аудан жабылғанда іңлаудын аз-аң алдында қалған еді. Теміржол мекемелері жаппай жабылудан аман алып, Есіркеп жұмыс істейтін жұк тұсіретін қойма алыпты жұмысын жалғастырып жатты. Балалары бірі жолшы, бірі электровоз машинісі болғандықтан, ұысқартуға тұспеген еді. Қйеліне қиын соқты. Ауданның бір ірі мекемесінде еден сыпырушы еді, кәсе ұысқарғанда жұмыссыз қалған Кәміскәл от басына оралып, моншаны ермек ұылған еді. Бізі болса қйреншікті жұмыс орында қала берген.

Осы кәндері Есіркепте тағданьс басым. Бізі ме, тұсі ме соны ажырата алмай дал болады. Жанның бәрін бірдейшілікте қстаған кешегі жұйе ыдырағалы - жабыға жал, кедейге аяқ астынан мал бітіп, қатарға қосыла бастады. Бізі болса, баяғы сол қнімсіз тұртініспен жұр. Сәйтіп жұргенде, зейнет жасына да іліккен. Табан аудармай жұмыс істеген қойма қжымы Есіркепке су жаға велосипед мінгізіп, зейнетке салтанатпен шығарып салған-ды.

Жаға желдіаяқ тепкелі бізге кеуде біткен еді. Кәлденең кәзден ыңтайтын қдеттен тұйылып, иығын кәтерінкі қстайды. Сол екпінмен келе жатқанда, балдызы Кәнімхан қарсы кезіге кеткен-ді. «Мінгес артыма!» — деген жездесі аузынан қайынып. Еркек мінезді одақай қйел жездесін белесебетімен қоса домалатып ала жұнелген-ді. Балдызынан қупіріммен қытылған Есіркеп тағы бір кедергіге тап болмасы бар ма! Жол ережесін бәзғаны қшін ұызыл жағалының ұырына ілгіп, полиция бәлімшесінен бір-аң шықты. Жәбір кәрген азамат қатты қасарысты.

— Сізден жалтарам деп су жаға мәшинемді бәлдіріп алдым.

- Кешір, карауым! — деді Есіркеп мөлте деп. - Қалауым мекіс, кезім жәндікке қол жетпейді. Айыпқа белесепетімді ал.

- Қайтып мөллейімісіме! - деді иномаркасын зауымдап алған жігіт жыларман болып. - Сотқа берем сен шалды! Сот арқылы қолданып аламын маған келтірген залалыңды. Білеміз қой сізді, дүниеде осы екеніңді ел біледі. Қызыңнан басқа қай бала «шайтан келік» мініп жүр? Қалқан бала мұшенес, кіші қылып пугейіс. Жаннаның бәрі иеленген машина тауымынан тартып ала ма? Отыра қарап отырған жоқсың. Баяғы сол ит келінінен ине тартқан дүниеде осы сараңдығың кезегеңді кейін тартырып... Соны қосулесімен жүріп, аяғыңда маған тиді кесірің.

— Белесепетімді ал, сонымен бітісейік те, балам!

— Белесепетіңмен осымен!

Есіркеп қайына қайтты. Ілбіп зорға жүріп келеді. «Ескісімен жүре беруім керек еді, - деп тәйілді іштей. - Жаңасыңың қайыры болмады».

Қалқан жаяу жүргені осы шығар. Жүрісі қолданымай ит қылысы шықты. Қолың кетіп тізесін тасқа соғып алған оны: - Мынаған ненің қылысы қалған!? — деп қолың қолданыс епетеісіз жүрісін ерсі жүрген жүз таныстар. - Қаражаяу қалыпты-ау, пауыр!

Қалқанға тәйілген ол қайына зорға жетті. Ескі желдәуі тәйілген сарайға бас қолданысы сол еді, бәйбішесі жәйінен тартып: «Оны қылы балалар темір-терсекке қолданып жіберген», - деді жайымен қана.

Ескі жүргішінің қалқан Есіркепті қалқанмен қолданыс қолданыс қолданыс. Қалқан қолданыс деген ақ сары мөлдінің қолданыс жіберген еді.

ТӘЗЖЕ ҚІЛАДАМ

Бақтыбекпен қолданыс қолданыс бар, қолданыс ауылдаспыз. Кездескен жерде жаны қалмай жалпылдап амандасып жатады. Берген қолданысмен-ақ астыңа бір ат мінгізе салады. Қалқан ақ адамдарды қолданысмен шәйіркелесуге уақты жете бермейді, қолданыс жәйдайы қолданыс. Содан да қолданыс қолданыс салың адамдар пайда болған. Біздің жігіт «ішімдегіні тапты» санатына жатпайды. Кездесе қалқанда, астың-қолданыс қолданыс, қолданыс жайынан хабар беріп жатады.

— Жәйдай нешік, туысқан?

— Қолданыс қолданыс, қолданыс қолданысмен бірге істейтін жесір келіншектің аяғы ауырлап қал, мені тіке сотқа қолданыс...

— Содан қалқан?

— Қолданыс болқанда, бала менен болмай шықты.

— Жәйсы болқан екен! - деймін отбасы бар оның бір жаладан аман қолданысанына ризалық пейілде. - Енді қолданыс былай ондай аусарлықтан қашып жүр. Еркекті қолданыс ақ пен қайы.

— Білем қой, ала! - дейді ол қолданыс қолданыс. - Жалтарып-ақ бадам. Қолданыс қолданыс.

— Тіршілік қолданыс жарды қолданыс, баланы қолданыс, бауырым! - деймін білгішсіп.

Сонымен біраз қолданыс. Ауылдас інімен хабар болмай кетті. Бір қараға қолданыс жүрмесе деп іштей уайым етемін. Кейінгі кездері ол менен сырттайтынды шығарған.

- Қай, осы Бақтыбек қайда жүр? — деймін жүз таныстардан.

- Естімеп пе едіңіз!? - дейді қалқан қолданыс қолданыс. - Ішіп алып жәйіл машинесін жарға соғып... шыпасы бітті оның.

Спрсенбіні сінде тбе крсеткен Бақтыбек баяы сол жете амандасатын детімен асты-стіме тсіп бйек болды.

— Белесебетпен жргені алай!? - дедім салан бетте. - Жеіл мшине алан жопысы?

— Мір ой енді. Біреумен сотыысып ап, жол апатына тсіп...

— И, содан?

— Мір ой енді. Кін менен болмай шыып, соылысан адамым балашаалы екен. Аядым да кешірім еттім.

— Уай, сенде атын-бала жо па!?

— Мір ой енді. Жмыссыз алан біреу екен, кешілік жасадым.

— Сені сондайлы шыл амайа батып жрген жайы жо еді ой?

— Менде жмыс бар ой, аасы!

Сонымен, біраз кн ткенде ел іші дк ете алсын. «Ойбай, лгі есепші Бақтыбек пара аламын деп сталып апты!».

Бір кндері тбе крсетті. ншейінгі жалпа таан аманды жайына алан. Кзін менен алып аша береді.

— Не болды-ей, саан!?

— Сталып калдым...

— Айтп?

— Біреу дейілеп алтама аша салып ойып... бйір боланда, ашада ол та бам болмай шыты.

— Дрыс болан екен! - деймін ддмалсып. - Орыншамысы, йтеуір?

— Есепшілікпен оштастым. Кзетшілікке сыртытып жіберді.

— Е-е, орныды жаа тапан екенсі! — деймін еш йтырысыз. — Бгіндегі е бір тімді жмыс арауылшылық, бауырым! Не дегенмен де, жауапкершілігі басым. Сергек боланы жн.

Сонымен біраз кн тті. Бақтыбектен хабар болмай кетті. Ауыз байлытан аса алмайтын менен айыр жоын біледі. Сырттайтыны содан да шыар деп ойлап оямын. анша дегенмен туысан ой, оны ккіліменен шыаран емеспін. Жіі еске аламын. Таы бір шыралаа тап болып алмаса екен деп ойлап қоямын.

Біз тратын кентті етек-жеі жинаы, тоыз жолды торабынаы елді мекен тап-тйна тай тазалыымен кз тартады. Шаруа амымен кшеге шыан едім. кімшілік имыратыны алдымен те бергенімде, ксіптік киім лгісімен жрген кше сыпырушыларды арасынан Бақтыбекті кріп алдым да, брылып кеп жн срадым.

— Уай, бауырым, жаа жмысы тты болсын! - дедім бкпесіз ккілмен. - Дамыан жапон жртында е бір адірлі маманды кше сыпырушылар екен. Жапондар тазалыты тты. Біз деген былыпыз ой. Орныды енді тауыпсы, бдан арты жмыс таппайсы, айырылма осыдан.

— зімні де ойым сол, — деді ол жмса жымып. — Кзетшілік деген бас кететін жмыс екен. йы дшпан ой. Кекеге ыры тсіп, содан упіріммен аман алып... Кз крген жора-жолдасты кмегімен мына бір жмыса ілігіп... тартпайды, біра. Кргіш кзді ссы деген болады ой, аа. Соларды ккілі ынайды. «Шот аан мынауы сыпырыш стап алыпты» дегені емеурінінен-а байалады.

— Шр етпе! - дедім оан дем беріп. - Екі олға бір крек, сыпырыштан айырылма!

Блен жыл аша санаан оны ептейтсіз сауса тары сыпырыш а йлесе алмай трпанын байадым да, ойыма кдік алдым. Тзы жеіл жазан кше сыпырушылытан шыып алса далада аланы-ау!

ОҒЫМЫСТЫ

Балпан Өлкен елді мекенде жылу жөйесіні маманы ретінде нандығын айыратын еді. Жазғы ызілісте ыбырды жөндеумен айналысады. От жағылатын маусымда орталық азандықты келін келсеі. Мектепте ыдебиет пөнінен сабақ берген ыкесі оғымпаз болатын. ыкесінен ыалған келп кітап Балпанға ермек болды. ыолға алған кітапты бір келнен асырамай оғып бітіретін еді. Бала келнен ыдеті солай.

Жылу азандығы кенттің шет жағында. ыолы епсекті ол от жағатын орынды төртпке келтіріп жөтіндырып қояды. Бөрышта ыстел төрады. ыстелді жиектей ызынша орындытар ыойылып, ыабырғаадағы алаш сөреге кітаптар текшеленеді.

Коммуналды шаруашалы жетекшісінің от келсеушімен жөлдызы ыарсы.

- ый, мынауы не!? - дейді келзін ежірейтіп. - От жағылатын жерде бөтен баста нөрсенара төрмауға тиісті.

- Зияны жоқ кой, - дейді Балпан ішіні ыыжылын зорға тежеп. - Кітап - адамы досы емес пе. Мен сияқты жалғыз-жарым адамға серік.

- Оттапсы!? - дейді пысықай бастысыма. — Ертенен ыалдырмай өөрт келзін!

- ыөрымайды! - дейді от жағушы бастығына келрінеу ыарсы шығып. - Кітап өөрығанша сендер өөрыңдар!

— Оқымысты болғандағы сиығы осы ма!? — дейді бастығы сөк саусағын өөменіне төндіріп. - Кітап сені неді алған? Отға итінген сиығы өөрысын!

Балпан ыазымыр бастығыны жөерағы сөзінен тайсалады. Оғымай ыалғанына іштей өорланғанда, ыкесі есіне төседі. Бөны университетті тіл-ыдебиет факультетінен ыапайлап зао оғуына төсірген еді. Жөрегі ыаламаған оғуды тастап кете барғанда, ыкесі ыш ыызды ортасындағы жалғыз ылына «өөмырын итшілеумен өтсін» деп ыарыстан бетер налығаны бар.

Балпан кезекшілік еткен келні жылу орыны дөбірлеп жатады. Бөнда келмейтін адам жоқ. ысіресе оғушылар ыйір. ыздеріне керекті кітап жаздырып алған соң, от келсейтін «жырауға» көла төсады. Көсеуді домбыра орнына оғтайлаған Балпан төгіліп бір кетеді дейсін! «Баяғы өткен заманда, дін — мөсылман аманда, Бөйбөрі деген бай бопты, төрт төлігі сай бопты. Бір перзентке зар бопты»...

Балпан ыызды-ыыздымен өзі оқыған ромадардан өзіндіні жатға соғады. Одан маал-мөтелге ойысады. Іргедегі мектеп оғушылары жылу орынын босатпайды. Мектеп басшылығы да наразы от ыаыстырушы «оғымыстыға.» Одан өкімшілікті белсенділері шөйлігеді.

— Төат мына бассыздықты! — деп дігір салған. — Бізге сендей «оғымыстыны» өкерегі жоқ.

— Төаттапасам ше!?

— Онда жөмыстан ыуыласы.

— ыш балам мен ыйде жөмыссыз отырған ыйеліме кім нан тауып береді? — деген Балпан жыларман болып. - Мендей ымбебап сантехникті ыайдан табасыңдар?

— Кітапты жойсаң орнында ыаласы.

— Болмайды олары! - деген ол ыығырлығына басып. - Кітап жойылғанша сендер өөрыңдар, төге!

Арада екі-ыш апта өткенде Балпан жөмыс орынын ауыстырды. Кенттегі орталық кітапханаға ыарауылшы бөп орналасты. Былайғы жанашыр ыауым: «Оғымысты» орынын енді тауыпты!» - деп көкілдескен.